

ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Навчально-науковий інститут філології та історії
Кафедра історії, правознавства та методики навчання

СИЛАБУС навчальної дисципліни

КОЗАЦЬКА ЕПОХА В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ

Освітній рівень	другий (магістерський)
Статус дисципліни	цикл професійної підготовки, вибіркова дисципліна
Освітня програма	Історія
Галузі знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	032 Історія та археологія
Обсяг дисципліни	4 кредити ECTS (120 академічних годин)
Види аудиторних занять	лекції, практичні заняття
Форми контролю	залік

Інформація про викладачів

Викладач	Чумаченко Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент
Контактний телефон	+380959278446
E-mail:	chumachenko@gnpu.edu.ua
Профайл викладача	http://nnifi.gnpu.edu.ua/chumachenko/
Консультації	Консультації в день проведення лекцій / практичних занять (за попередньою домовленістю). Також можливі консультації через електронну пошту та в Google Classroom

Кількість часу на вивчення

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальне навантаження		Кількість годин					Вид семестрового контролю	
					Аудиторні заняття				Самостійна робота	Залік	Екзамен
			Європейські кредити	Години	Всього	Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття			
Денна	III	VI	4	120	40	20	–	20	80	+	–
Заочна	III	VI	4	120	12	6	–	6	108	+	–

Дослідження джерел із історії українського козацтва вже більш як століття являються невіддільною й органічною складовою всесвітньо-історичного процесу. Героїчний натхнений образ українського лицарства, його боротьба за волю та незалежність не тільки пробуджують гордість у українців за своє минуле, а й дають ключ до розуміння складних процесів сьогодення української держави.

Актуальність дослідження археологічних і письмових джерел української козащини зумовлена здатністю виховувати в сучасній молоді ідеал самобутнього українця з притаманними йому рисами мужньої, відважної, вірної та чесної людини, патріота свого народу та Вітчизни, оспіваний в опоетизований в піснях, описаний в художніх і поетичних творах, представлений засобами матеріальної культури. Українські козаки були справжніми лицарями, вільними людьми, спосіб життя котрих визначило воєнне ремесло та належність до військової організації. Український народ ніколи не давав себе зламати та знівечити до краю, в жахливіші часи виявляв тверду волю та вмів перемагати супротивні хвилі, в нову епоху входив із оновленою національною силою та енергією.

Мета викладання навчальної дисципліни надати студентам необхідний обсяг знань для уміння самостійно реконструювати історичний розвиток українського козацтва на підставі аналізу речових і документальних джерел, розкритті змісту, систематизації нерухомих і рухомих археологічних пам'яток козацької доби, відтворенні початків формування та способу життя українського козацтва на основі археологічних об'єктів і матеріалів, ознайомленні з історією та результатами археологічних розвідок, розкопок Запорізьких Січей, міст-фортець, досліджень паланок,

історико-археологічних пам'яток і пам'ятних місць полкового, сотенного та курінного рівнів гетьманської України.

Курс одночасно спрямований на вивчення актових і наративних джерел, що допоможе глибше та всебічніше зрозуміти та засвоїти зміст національної ідеї, досягнень, боротьби та діяльності українського козацтва, його першочергового внеску в відродження, розбудову та захист української державності.

Предметом навчальної дисципліни є вивчення археологічних і писемних джерел найяскравішого періоду минувшини – українського козацтва, що сприяє розвитку духовності, самоусвідомленню причетності до національних коренів у новій генерації українців, як складової суспільних дисциплін навчальних закладів гуманітарного спрямування.

Завдання курсу:

Пізнавальні. Формування знань про методологічні засади, джерельну базу, специфіку історії українського козацтва; аналіз процесу формування козацтва як феномена світової культури; дослідження процесу утвердження козацької філософії як наріжної складової національної ідеї; аналіз сучасних суспільних явищ з позиції духу Запорозької Січі; формування національної історичної свідомості.

Практичні. Оволодіння навичками пошуку та використання в своїй практичній роботі в школі наукових, матеріальних, писемних, усних, лінгвістичних, топонімічних, етнографічних джерел під час дослідження українського козацтва з позицій минувшини та сьогодення.

У результаті вивчення курсу здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти має набути таких **компетентностей**:

Знати:

- типи археологічних пам'яток українського козацтва, географію їх розміщення і вивчення;
- всі види писемних джерел у яких відтворено сторони змісту козацької епохи, зміст найважливіших козацьких літописів, здійснювати аналіз джерельного матеріалу та його узагальнення;
- визначати їх місце, роль і значущість у відтворенні життєдіяльності та стану українського суспільства,

Уміти:

- відносити речові знахідки до козацької доби, логічно мислити та робити аргументовані висновки;
- користуватися науковою та довідковою літературою;
- розвивати професійну інтуїцію та професійне мислення як єдність практичного, теоретичного розуму.

Міждисциплінарні зв'язки:

З археологією, історією України, джерелознавством, народознавством, українознавством, історичним краєзнавством, історією української культури, культурологією тощо. Крім того предмет надає студентам можливість залучати та використовувати фактичний матеріал із історії культури,

хронології та періодизації всіма переліченими вище навчальними дисциплінами.

Запропонована програма має забезпечити реалізацію в навчальному процесі принципів історизму, об'єктивності в оцінці фактів, явищ, подій української регіональної історії; сприяти формуванню історичного мислення та національної самосвідомості, активної позиції майбутніх магістрів.

Місце в структурно-логічній схемі підготовки фахівців:

Програмою передбачена творча й самостійна робота здобувачів вищої освіти з вивчення курсу «Козацька епоха в історичних джерелах». Система контролю освітнього процесу передбачає використання таких форм, як опитування і виконання наукових рефератів у системі поточного контролю, залік у системі підсумкового контролю.

Формування компетентностей, результатів навчання

Інтегральна

Здатність розв'язувати складні задачі дослідницького та інноваційного характеру в сфері історії.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК02. Здатність спілкуватися українською та іноземною мовами в освітньому процесі, усно та письмово, а також дотримуватись принципів психології та педагогіки під час проведення, презентації результатів досліджень історичного характеру.

ЗК03. Здатність до проведення самостійних досліджень, пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних першоджерел та історіографічної традиції; оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

ЗК06. Здатність використовувати сучасні методики та цифрові технології в освітньому процесі та при здійсненні досліджень історичного характеру.

ЗК07. Здатність діяти на основі етичних міркувань, працювати в міжнародному контексті, дотримуватися наукової доброчесності в професійній, науково-дослідницькій діяльності та приймати обґрунтовані рішення.

ЗК08. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Фахові компетентності спеціальності (ФК):

ФК07. Здатність до розроблення й реалізації оригінальних форм та методик викладання історії з використанням історичних джерел у науково-дослідній роботі і в освітньому процесі закладів фахової передвищої та вищої освіти.

ФК08. Здатність працювати в міжнародному контексті і реалізовувати спільні проекти у сфері історії з європейськими та євроатлантичними інституціями.

ФК09. Здатність модифікувати, адаптувати, проєктувати методи та розробляти методику науково-дослідницької діяльності у сфері історії з використанням сучасних цифрових інструментів та ІТ-технологій.

ФК10. Усвідомлення принципів академічної доброчесності та норм професійної етики.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПР02. Здійснювати рецензування, коментування, анотації державною та іноземною мовами наукових, науково-популярних, освітніх та публіцистичних текстів, які стосуються питань історії та археології.

ПР03. Розробляти й реалізовувати історичні та міждисциплінарні проєкти з урахуванням сучасних методологічних та історико-філософських підходів, а також здатність до безперервного саморозвитку та самовдосконалення побудови кар'єри.

ПР04. Застосовувати у професійній діяльності у сфері історії та археології сучасні цифрові інструменти та ІТ-технології для пошуку, збереження і оброблення інформації, у т. ч. для виконання наукових досліджень і реалізації освітніх та інноваційних міжнародних проєктів.

ПР05. Планувати і виконувати наукові дослідження у сфері історії та археології, висувати та перевіряти гіпотези, обирати методи дослідження, аналізувати результати, обґрунтовувати висновки.

ПР07. Зрозуміло і недвозначно доносити власні знання, висновки з питань історії до фахівців і нефахівців, зокрема до здобувачів освіти, дотримуватись основних принципів академічної доброчесності, зокрема, у процесі демонстрації власного наукового доробку та позиціонування себе як фахівця.

Основні поняття та терміни:

Археологія, археологічні методи дослідження, історизм археології, історіографія, матеріальна культура доби пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу, історики-козакознавці, вивчення старожитностей XVI–XVIII ст., ранньомодерна доба, козацькі рухомі та нерухомі об'єкти.

Особливості опанування освітнього компоненту під час дистанційної форми навчання

Опанування освітнього компоненту «Козацька епоха в історичних джерелах» під час дистанційного навчання має свої особливості, котрі можна виділити в кількох аспектах. По-перше, технологічні засоби, такі як платформи для Zoom, Google Classroom, Meet тощо, дозволяють забезпечити інтерактивність і доступ до освітніх матеріалів. Важливо обрати інструменти,

котрі підтримують візуалізацію картографічних даних і історичних карт. По-друге, необхідно адаптувати традиційні навчальні матеріали до формату онлайн-освіти, що може включати створення відеолекцій, інтерактивних презентацій, електронних підручників і використання віртуальних екскурсій. Третій аспект стосується методів навчання. Дистанційне навчання вимагає застосування нових методів викладання, таких як проєктна діяльність, групові роботи в віртуальному середовищі, обговорення в чатах і форумах, що сприяє активному залученню студентів у освітній процес. Четвертий аспект – це самостійна робота студентів. Вони повинні більше часу приділяти самостійній роботі з джерелами, історичними картами та науковою літературою, тому важливо надавати чіткі інструкції та рекомендації щодо виконання завдань. П'ятий аспект стосується оцінювання знань і навичок студентів в умовах дистанційного навчання. Воно може бути складнішим, тому необхідно розробити нові критерії оцінювання, котрі врахують специфіку онлайн-формату, наприклад, використання тестів, презентацій та інших форм контролю.

Структура залікових кредитів

Назва теми	Кількість годин, відведених на:		
	Аудиторні заняття		Самостійна робота студентів (СРС)
	лекції	практичні	
Модуль 1. «Українське козацтво як об’єкт археології та джерелознавства»			
Змістовий модуль І. Археологічні дослідження розвою та діяльності українського козацтва			
Тема 1. Історія українського козацтва в археологічних і писемних джерелах як навчальний предмет	2 / 2	2	8 / 10
Тема 2. Археологічні дослідження козацьких пам’яток нижнього Дніпра та Гетьманщини	2	2	10 / 12
Тема 3. Виробнича діяльність, знаряддя праці, специфічні	2 / 2	4 / 2	10 / 14

ремесла козацької доби. Шляхи та засоби сполучення			
Тема 4. Озброєння козацького війська	2	2 / 2	10 / 14
Тема 5. Нумізматичні пам'ятки XVI–XVIII ст.	4	2	10 / 12
Змістовий модуль II. Джерельна база дослідження розвою та діяльності українського козацтва			
Тема 6. Відображення історії та боротьби українського козацтва в козацько-старшинських літописах і перших працях із історії України	2 / 2	2 / 2	8 / 12
Тема 7. Наративні джерела та літературно-публіцистичні твори	2	2	8 / 12
Тема 8. Документальні джерела та директивно-розпорядча документація	2	2	8 / 12
Тема 9. Законодавчі акти, матеріали судово-адміністративних установ	2	2	8 / 10
Разом	14/ 6	16 / 6	80 / 112

Зміст лекційного курсу

№ п/п	Перелік змістових модулів, тем лекцій, їх анотацій	Кількість	
		годин (денна/заоч на форми)	
1	<i>Змістовий модуль 1.</i> <u>Археологічні дослідження розвою та діяльності українського козацтва</u> Тема 1. Козацька епоха в історичних джерелах як навчальний предмет 1. Єдність дослідницьких і освітніх спрямувань у процесі вивчення минулого українського козацтва в другій половині XVIII	2	2

	– на початку XIX ст. Діяльність Одеського товариства історії та старожитностей. А. Скальковський. 2. Розвиток козакознавчих студій на рубежі XIX–XX ст. Д. Яворницький. 3. Дослідження питань козакознавства за радянських часів археологами та істориками Ф. Копиловим, О. Апанович, Р. Юрою, М. Кучером, В. Довженок та ін. 4. Дослідження різних пам'яток українського козацтва та інших об'єктів ранньомодерної доби за часів незалежності України. 5. Науково-дослідний центр «Часи козацькі» Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Д. Телегін.		
2	Тема 2. Археологічні дослідження козацьких пам'яток нижнього Дніпра та Гетьманщини 1. Генеза, складання та розвиток запорізького козацтва. 2. Етнічний та соціальний склад українського козацтва. Січі низового Дніпра, їх обстеження та науковий опис. 3. Розкопки Січей вітчизняними археологами. 4. Фортифікаційні споруди правобережних, лівобережних, подільських земель. 5. Обстеження та вивчення козацьких поховань, цвинтарів, надмогильних монументів Чорноморського козацтва на Одещині та Миколаївщині.	2	0
3	Тема 3. Виробнича діяльність, знаряддя праці, специфічні ремесла козацької доби. Шляхи та засоби сполучення 1. Колонізація та освоєння нових козацьких земель. Сухопутні та водні шляхи сполучення, засоби пересування. 2. Датування заснування населених пунктів Півдня України. Питання демографії. 3. Знаряддя праці кравців, шевців, кушнірів, римарів, теслярів, столярів, ковалів, слюсарів. 4. Селітроваріння, поташний промисел, гутна справа. 5. Виробництво керамічного посуду та кахлів. 6. Орнаментація кераміки, різновиди посуду, полива, підполивний розпис (майоліка), різкування, фляндрівка. Керамічна дрібна пластика, козацькі люльки. 7. Скляні вироби, типи посуду для зберігання речовин.	2	2
4	Тема 4. Озброєння козацького війська 1. Одяг козака та жіночий одяг. Особисті та побутові речі козаків. 2. Холодна та метальна козацька зброя. Шаблі, чекани, келепи, кинджали, бойові коси, бойові серпи, дерев'яна зброя козаків. Метальні ножі, лук і стріли. Списи, як колюча зброя.	2	0

	3. Вогнепальна козацька зброя та артилерія: мушкети, аркебузи, карабіни, бандолети. Прилади для обслуговування ручної вогнепальної зброї: шомполи, форкети, ключі, натруски, порохівниці, ладівниці. 4. Обладунок козацького кіннотника та бойового коня.		
5	Тема 5. Нумізматичні пам'ятки XVI–XVIII ст. 1. Грошовий обіг у українських землях у XVI – першій половині XVII ст. 2. Проблема карбування власних монет у Україні в другій половині XVII ст. 3. Російська монетна система другої половини XVII–XVIII ст. Монети, випущені Московською державою для України. Монети кримського ханства. 4. Іноземні монетні (грошові) системи: польська, прусська, голландська, турецька. Шведсько-прибалтійське карбування.	4	0
6	<i>Змістовий модуль II.</i> <i>Джерельна база дослідження розвитку та діяльності українського козацтва</i> Тема 6: Відображення історії та боротьби українського козацтва в козацько-старшинських літописах і перших працях із історії України 1. Трактатування появи українського козацтва, перших козацьких повстань, змісту національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького в літописах. Прогресивний стиль козацького літописання в порівнянні з монастирськими літописами. 2. Українсько-польські, українсько-московські, українсько-кримські та українсько-шведські договори. 3. Зміст державницької ідеології Гетьманщини та форми спротиву українських гетьманів російському самодержавству. 4. Вплив подій кінця XVII–XVIII ст. (національно-визвольна війна українського народу, Вічний мир, Північна війна, повстання під проводом Семена Палія, створення Малоросійської колегії та правління гетьманського уряду, скасування Гетьманщини, зруйнування Запорозької січі, гайдамацький рух) на розвиток літописання. 5. Літописи Григорія Грабянки, Самійла Величка, Короткий опис Малоросії, літопис Лизогуба, Чернігівський літопис. Щоденники та мемуари української старшини.	2	2
7	Тема 7. Наративні джерела та літературно-публіцистичні твори	2	0

	1. Державне літописання та державні діаріуші, щоденники, діаріуші-протоколи поїздок гетьманів до Санкт-Петербургу та Москви. 2. Ідея національної ідентифікації України в творі С. Дідовича «Розмова Великоросії з Малоросією». Пошук кращих форм і змісту державного правління в творах українських просвітників. 3. Історичні повісті, як домінуючий вид історіографічних джерел компілятивного характеру в другій половині XVIII ст. П. Симоновський, С. Лукомський, С. Мишецький, В. Рубан, О. Рігельман, С. Зарульський, А. Шафоновський, Г. Міллер – автори історичних творів XVIII ст. 4. Відображення феномену українського козацтва в перших працях із історії України. 5. Твори іноземних авторів Ж.-Б. Шернера та К. Данієла та оцінка українського козацтва, як єдиного фактора стримування турецької агресії в Європу.		
8	Тема 8. Документальні джерела та директивно-розпорядча документація 1. Гетьманські універсали, компакти договірних статей українських гетьманів із російськими царями. Протокольні записи про обрання на радах гетьманів, про їх і старшинську присягу (присяжні списки). 2. Компакти періодів міжгетьманства з проханнями відновлення гетьманського правління, про збір внутрішніх і загальноімперських податків. 3. Царські укази, документи російського уряду. 4. Матеріали про державне управління та суд, форми боротьби за збереження української автономії, внутрішню структуру українського козацтва, козацькі, міське управління та соціально-економічні відносини.	2	0
9	Тема 9. Законодавчі акти, матеріали судово-адміністративних установ 1. Регулювання правової системи української державності. Литовські статuti, магдебурзьке право, гетьманські універсали. 2. Конституція П. Орлика. 3. «Права за якими судиться малоросійський народ», «Екстракт малоросійських прав», «Суд і розправа в правах малоросійських». Слідчі справи. 4. Царські укази, маніфести, устави, рескрипти, регламенти та відображення в них національно-колоніальної політики російського царизму в Україні.	2	0
	Всього	20	6

Зміст практичних занять

№ п/п	Перелік змістових модулів, тем лабораторних, практичних занять їх анотації	Кількість годин (денна/заоч на форми)	
1	<i>Змістовий модуль 1.</i> <u>Археологічні дослідження розвою та діяльності українського козацтва</u> Тема 1. «Козацька епоха в історичних джерелах» як навчальна дисципліна - Особливості вивченні минулого українського козацтва у період другої половини XVIII – початку XIX ст. Діяльність Одеського товариства історії та старожитностей. А. Скальковський. - Роль Д. Яворницького в розвитку козакознавчих студій на рубежі XIX–XX ст. - Дослідження питань козакознавства за радянських часів археологами та істориками Ф. Копиловим, О. Апанович, Р. Юрою, М. Кучером, В. Довженок та ін. - Дослідження різних пам'яток українського козацтва та інших об'єктів ранньомодерної доби за часів незалежності України. - Діяльність науково-дослідного центру «Часи козацькі» Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Д. Телегін.	2	0
2	Тема 2. Археологічні дослідження козацьких пам'яток нижнього Дніпра та Гетьманщини - Генеza, складання та розвиток запорізького козацтва. - Етнічний та соціальний склад українського козацтва. Січі низового Дніпра, їх обстеження та науковий опис. - Розкопки Січей вітчизняними археологами. - Фортифікаційні споруди правобережних, лівобережних, подільських земель. - Обстеження та вивчення козацьких поховань, цвинтарів, надмогильних монументів Чорноморського козацтва на Одещині та Миколаївщині.	2	0
3	Тема 3. Виробнича діяльність, знаряддя праці, специфічні ремесла козацької доби. Шляхи та засоби сполучення	4	2

	1. Колонізація та освоєння нових козацьких земель. Сухопутні та водні шляхи сполучення, засоби пересування. 2. Датування заснування населених пунктів Півдня України. Питання демографії. 3. Знаряддя праці кравців, шевців, кушнірів, римарів, теслярів, столярів, ковалів, слюсарів. 4. Селітроваріння, поташний промисел, гутна справа. 5. Виробництво керамічного посуду та кахлів. 6. Орнаментація кераміки, різновиди посуду, полива, підполивний розпис (майоліка), ріжкування, фляндрівка. Керамічна дрібна пластика, козацькі люльки. 7. Скляні вироби, типи посуду для зберігання речовин.		
4	Тема 4. Озброєння козацького війська 1. Одяг козака та жіночий одяг. Особисті та побутові речі козаків. 2. Холодна та металеві козацька зброя. Шаблі, чекани, келепи, кинджали, бойові коси, бойові серпи, дерев'яна зброя козаків. Металеві ножі, лук і стріли. Списи, як колюча зброя. 3. Вогнепальна козацька зброя та артилерія: мушкети, аркебузи, карабіни, бандолети. Прилади для обслуговування ручної вогнепальної зброї: шомполи, форкети, ключі, натруски, порохівниці, ладівниці. 4. Обладунок козацького кіннотника та бойового коня.	2	2
5	Тема 5. Нумізматичні пам'ятки XVI–XVIII ст. 1. Грошовий обіг на українських землях у XVI – першій половині XVII ст. 2. Проблема карбування власних монет в Україні в другій половині XVII ст. 3. Російська монетна система другої половини XVII–XVIII ст. Монети, випущені Московською державою для України. Монети кримського ханства. 4. Іноземні монетні (грошові) системи: польська, прусська, голландська, турецька. Шведсько-прибалтійське карбування.	2	0
6	<i>Змістовий модуль II.</i> <i>Джерельна база дослідження розвою та діяльності українського козацтва</i> Тема 6: Відображення історії та боротьби українського козацтва в козацько-старшинських літописах і перших працях із історії України 1. Трактатування появи українського козацтва, перших козацьких повстань, змісту національно-визвольної війни під	2	2

	проводом Богдана Хмельницького в літописах. Прогресивний стиль козацького літописання в порівнянні з монастирськими літописами. 2. Українсько-польські, українсько-московські, українсько-кримські та українсько-шведські договори. 3. Зміст державницької ідеології Гетьманщини та форми спротиву українських гетьманів російському самодержавству. 4. Вплив подій кінця XVII–XVIII ст. (національно-визвольна війна українського народу, Вічний мир, Північна війна, повстання під проводом Семена Палія, створення Малоросійської колегії та правління гетьманського уряду, скасування Гетьманщини, зруйнування Запорозької січі, гайдамацький рух) на розвиток літописання. 5. Літописи Григорія Грабянки, Самійла Величка, Короткий опис Малоросії, літопис Лизогуба, Чернігівський літопис. Щоденники та мемуари української старшини.		
7	Тема 7. Наративні джерела та літературно-публіцистичні твори 1. Державне літописання та державні діаріуші, щоденники, діаріуші-протоколи поїздок гетьманів до Санкт-Петербурга та Москви. 2. Ідея національної ідентифікації України в творі С. Дідовича «Розмова Великоросії з Малоросією». Пошук кращих форм і змісту державного правління в творах українських просвітників. 3. Історичні повісті, як домінуючий вид історіографічних джерел компілятивного характеру в другій половині XVIII ст. П. Симоновський, С. Лукомський, С. Мишецький, В. Рубан, О. Рігельман, С. Зарульський, А. Шафоновський, Г. Міллер – автори історичних творів XVIII ст. 4. Відображення феномену українського козацтва в перших працях із історії України. 5. Твори іноземних авторів Ж.-Б. Шернера та К. Даніела та оцінка українського козацтва, як єдиного фактора стримування турецької агресії в Європу.	2	0
8	Тема 8. Документальні джерела та директивно-розпорядча документація 1. Гетьманські універсали, компакти договірних статей українських гетьманів із російськими царями. Протокольні записи про обрання на радах гетьманів, про їх і старшинську присягу (присяжні списки). 2. Компакти періодів міжгетьманства з проханнями відновлення гетьманського правління, про збір внутрішніх і загальноімперських податків.	2	0

	3. Царські укази, документи російського уряду. 4. Матеріали про державне управління та суд, форми боротьби за збереження української автономії, внутрішню структуру українського козацтва, козацькі, міське управління та соціально-економічні відносини.		
9	Тема 9. Законодавчі акти, матеріали судово-адміністративних установ 1. Регулювання правової системи української державності. Литовські статuti, магдебурзьке право, гетьманські універсали. 2. Конституція П. Орлика. 3. «Права за якими судиться малоросійський народ», «Екстракт малоросійських прав», «Суд і розправа в правах малоросійських». Слідчі справи. 4. Царські укази, маніфести, устави, рескрипти, регламенти та відображення в них національно-колоніальної політики російського царизму в Україні.	2	0
	Всього	20	6

Зміст самостійної роботи здобувачів вищої освіти

№ теми	Перелік тем і питань самостійної роботи, їх анотація	Кількість годин	
1	Тема 1. «Козацька епоха в історичних джерелах» як навчальний предмет 1. Підготувати реферати на тему: «Діяльність А. Скальковського на чолі Одеського товариства історії та старожитностей»; «Основні поняття та категорії історії українського козацтва»; «Діяльність Науково-дослідного центру «Часи козацькі»» Українського товариства охорони пам'яток історії та культури; «Д. Телегін», «Особливості дослідження питань козакознавства в різний час». 2. Скласти глосарій термінів з теми.	8	10
2	Тема 2. Археологічні дослідження козацьких пам'яток нижнього Дніпра та Гетьманщини 1. Підготувати реферати на тему: «Джерела виникнення українського козацтва: сучасний підхід», «Дослідження Запорізьких Січей вітчизняними археологами», «Етнічний та соціальний склад українського козацтва», «Особливості	10	12

	архітектури фортифікаційних споруд правобережних, лівобережних, подільських земель України». 2. Скласти карту основних археологічних досліджень козацьких пам'яток нижнього Дніпра та Гетьманщини.		
3	Тема 3. Виробнича діяльність, знаряддя праці, специфічні ремесла козацької доби. Шляхи та засоби сполучення 1. Підготувати реферати на тему: «Демографічні процеси під час заселення Дикого поля козаками», «Сухопутні та водні шляхи сполучення на українських землях у XVI–XVII ст.», «Особливості виникнення та роль козацьких чайок у боротьбі з іноземцями», «Розвиток ремесел у Запорізькій Січі». 2. Скласти таблиці «Основні знаряддя праці» та «Специфічні ремесла козацької доби». 3. Скласти карту-схему «Шляхи та засоби сполучення українських козаків».	10	14
4	Тема 4. Озброєння козацького війська 1. Підготувати реферати на тему: «Одяг козака та жіночий одяг», «Мистецтво створення холодної козацької зброї», «Уміння козаків використовувати металеву зброю», «Козацька артилерія». 2. Підготувати повідомлення на тему: «Мистецтво бойового гопака: історія та сучасність».	10	14
5	Тема 5. Нумізматичні пам'ятки XVI–XVIII ст. 1. Підготувати реферати на тему: «Зародження грошового обігу на українських землях», «Причини початку карбування власних монет у Україні в другій половині XVII ст.», «Шляхи потрапляння іноземних монет на українські землі». 2. Підготувати фоторепродукції колекцій монет козацьких часів.	10	12
6	Тема 6. Відображення історії та боротьби українського козацтва в козацько-старшинських літописах і перших працях із історії України 1. Підготувати реферати на тему: «Прогресивний стиль козацького літописання в порівнянні з монастирськими літописами», «Протистояння українських гетьманів російському самодержавству», «Особливості зображення та	8	12

	описання подій кінця XVII–XVIII ст. в козацько-старшинських літописах» (на вибір), аналіз літописів (на вибір). 2. Скласти список основних праць і джерел із історії українського козацтва.		
7	Тема 7. Наративні джерела та літературно-публіцистичні твори 1. Підготувати реферати на тему: «Щоденники та мемуари української старшини, як джерела з історії українського козацтва», «Ідея національної ідентифікації України в творі С. Дідовича «Розмова Великої Росії з Малоросією»; «Історичні повісті, як домінуючий вид історіографічних джерел компілятивного характеру в другій половині XVIII ст.»; «Відображення феномену українського козацтва в перших працях із історії України». 2. Підготувати повідомлення про Семена Дідовича або Петра Симоновського, Степана Лукомського, Семена Мишецького, Василя Рубана, Олександра Рігельмана, Станіслава Зарульського, Афанасія Шафоновського, Герхарда Міллера, Жана-Бенуа Шернера чи Крмана Данієла (на вибір).	8	12
8	Тема 8. Документальні джерела та директивно-розпорядча документація 1. Підготувати реферати на тему: «Роль збереження протокольних записів про обрання на рада гетьманів для розвитку історіографії», «Боротьба української старшини за повернення гетьманства: роль документальної бази», «Вплив російської державної системи на розвиток джерельної бази», «Особливості оформлення документації українського судочинства». 2. Скласти порівняльну таблицю: «Застосування документальних джерел і директивно-розпорядчої документації під час вивчення історії українського козацтва».	8	12
9	Тема 9. Законодавчі акти, матеріали судово-адміністративних установ 1. Підготувати реферати на тему: «Наслідки проголошення Конституції Пилипа Орлика», «Трансформація литовської та європейської системи судочинства в ході наступу російського царизму в Україні», «Особливості документальної бази	8	10

	національно-колоніальної політики російського царизму в Україні».		
	2. Підготувати усне повідомлення на тему: «Асиміляція українського судочинства в ході наступу російського царизму».		
	Разом	80	108

Рекомендовані теми проєктів і рефератів

1. «Діяльність А. Скальковського на чолі Одеського товариства історії та старожитностей».
2. «Основні поняття та категорії історії українського козацтва».
3. «Діяльність Науково-дослідного центру «Часи козацькі» Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Д. Телегін».
4. «Особливості дослідження питань козакознавства в різний час».
5. «Джерела виникнення українського козацтва: сучасний підхід».
6. «Дослідження Запорізьких Січей вітчизняними археологами».
7. «Етнічний та соціальний склад українського козацтва».
8. «Особливості архітектури фортифікаційних споруд правобережних, лівобережних, подільських земель України».
9. «Демографічні процеси під час заселення Дикого поля козаками».
10. «Сухопутні та водні шляхи сполучення на українських землях в XVI–XVII ст.».
11. «Особливості виникнення та роль козацьких чайок в боротьбі з іноземцями».
12. «Розвиток ремесел у Запорізькій Січі».
13. «Одяг козака та жіночий одяг».
14. «Мистецтво створення холодної козацької зброї».
15. «Уміння козаків використовувати металеву зброю».
16. «Козацька артилерія».
17. «Зародження грошового обігу на українських землях».
18. «Причини початку карбування власних монет в Україні в другій пол. XVII ст.».
19. «Шляхи потрапляння іноземних монет на українські землі».
20. «Прогресивний стиль козацького літописання в порівнянні з монастирськими літописами».
21. «Протистояння українських гетьманів російському самодержавству».
22. «Особливості зображення та описання подій кінця XVII–XVIII ст. в козацько-старшинських літописах» (на вибір), аналіз літописів (на вибір).
23. «Щоденники та мемуари української старшини, як джерела з історії українського козацтва».
24. «Ідея національної ідентифікації України в творі С. Дідовича «Розмова Великої Росії з Малоросією».

25. «Історичні повісті, як домінуючий вид історіографічних джерел компілятивного характеру в другій половині XVIII ст.».
26. «Відображення феномену українського козацтва в перших працях із історії України».
27. «Роль збереження протокольних записів про обрання на радах гетьманів для розвитку історіографії».
28. «Боротьба української старшини за повернення гетьманства: роль документальної бази».
29. «Вплив російської державної системи на розвиток джерельної бази».
30. «Особливості оформлення документації українського судочинства».
31. «Наслідки проголошення Конституції Пилипа Орлика».
32. «Трансформація литовської та європейської системи судочинства в ході наступу російського царизму в Україні».
33. «Особливості документальної бази національно-колоніальної політики російського царизму в Україні».

Перелік питань для підсумкового контролю

1. Єдність дослідницьких і освітніх спрямувань при вивченні минулого.
2. Прикметні риси та тенденції вивчення історії українського козацтва в другій половині XVIII – на початку XIX ст.
3. Діяльність Одеського товариства історії та старожитностей. А. Скальковський.
4. Розвиток козакознавчих студій на рубежі XIX–XX ст.
5. Дослідження рухомих і нерухомих пам'яток українського козацтва Д. Яворницьким. Діяльність В. Гошкевича.
6. Дослідження питань козакознавства за радянських часів археологами та істориками Ф. Копиловим, О. Апанович, Р. Юрою, М. Кучером, В. Довженок і ін.
7. Дослідження різних пам'яток українського козацтва та інших об'єктів ранньомодерної доби за часів незалежності України.
8. Виділення козакознавства в спеціалізовану галузь історичних знань. Науково-дослідний центр «Часи козацькі» Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (автор ідеї – доктор історичних наук, професор Д. Телегін).
9. Проблеми вивчення історії українського козацтва в сучасній археології та джерелознавстві. Інститут археології НАН України.
10. Генеза, складання та розвиток запорізького козацтва.
11. Етнічний та соціальний склад українського козацтва. Січі низового Дніпра, їх обстеження та науковий опис.
12. Розкопки Запорозьких Січей вітчизняними археологами.
13. Дослідження козацьких населених пунктів (історичних населених місць, паланок, зимівників, пам'яток прикордонної служби: редутів, веж, оборонних ліній) та аналіз ужиткових козацьких речей.

14. Фортифікаційні споруди правобережних, лівобережних, подільських земель.
15. Обстеження та вивчення козацьких поховань, цвинтарів, надмогильних монументів Чорноморського козацтва на Одещині та Миколаївщині.
16. Колонізація та освоєння нових козацьких земель.
17. Сухопутні та водні шляхи сполучення, засоби пересування козаків.
18. Датування заснування населених пунктів Півдня України. Питання демографії.
19. Добування заліза, залізоплавильні комплекси, майстерні зброярів.
20. Знаряддя праці кравців, шевців, кушнірів, римарів, теслярів, столярів, ковалів, слюсарів. Селітроваріння, поташний промисел, гутна справа.
21. Виробництво керамічного посуду та кахлів.
22. Орнаментація кераміки, різновиди посуду, полива, підполивний розпис (майоліка), ріжкування, фляндрівка.
23. Керамічна дрібна пластика, козацькі люльки. Скляні вироби, типи посуду для зберігання речовин.
24. Одяг козака та жіночий одяг. Особисті та побутові речі козаків.
25. Холодна козацька зброя. Шаблі, чекани, келепи, кинджали, бойові коси, бойові серпи, дерев'яна зброя козаків.
26. Метальна козацька зброя: металеві ножі, лук і стріли.
27. Списи, як колюча зброя.
28. Вогнепальна козацька зброя: мушкети, аркебузи, карабіни, бандолети. Прилади для обслуговування ручної вогнепальної зброї: шомполи, форкети, ключі, натруски, порохівниці, ладівниці.
29. Козацька артилерія. Обладунок бойового коня.
30. Обладунок козацького кіннотника.
31. Грошовий обіг в українських землях у XVI – першій половині XVII ст.
32. Литовська монетна система, реальні монети польської грошової системи. Монети пруських міст.
33. Проблема карбування власних монет у Україні в другій половині XVII ст.
34. Російська монетна система другої половини XVII–XVIII ст. Монети, випущені Московською державою для України.
35. Монети кримського ханства, турецькі монети.
36. Шведсько-прибалтійське карбування. Монети Голландської республіки, Іспанських Нідерландів.
37. Поява українського козацтва, трактування перших козацьких повстань, змісту національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького.
38. Прогресивний стиль козацького літописання в порівнянні з монастирськими літописами.
39. Українсько-польські, українсько-московські, українсько-кримські та українсько-шведські договори.
40. Законодавчі, виконавчі та судові органи влади. Зміст державницької ідеології Гетьманщини.
41. Форми спротиву українських гетьманів російському самодержавству.

42. Вплив подій кінця XVII–XVIII ст. (національно-визвольна війна українського народу, Вічний мир, Північна війна, повстання під проводом Семена Палія, створення Малоросійської колегії і правління гетьманського уряду, скасування Гетьманщини, зруйнування Запорозької січі, гайдамацький рух) на розвиток літописання.
43. Літописи Григорія Грабянки, Самійла Величка, Короткий опис Малоросії, літопис Лизогуба, Чернігівський літопис.
44. Державне літописання та державні діаріуші, щоденники, діаріуші-протоколи поїздок гетьманів до Санкт-Петербурга та Москви.
45. Щоденники та мемуари української старшини.
46. Ідея національної ідентифікації України в творі С. Дідовича «Розмова Великоросії з Малоросією», пошук кращих форм і змісту державного правління в творах українських просвітників.
47. Історичні повісті, як домінуючий вид історіографічних джерел компілятивного характеру в другій половині XVIII ст. П. Симоновський, С. Лукомський, С. Мишецький, В. Рубан, О. Рігельман, С. Зарульський, А. Шафоновський, Г. Міллер – автори історичних творів XVIII ст.
48. Відображення феномену українського козацтва в перших працях із історії України.
49. Твори іноземних авторів Жана-Бенуа Шернера та Крмана Данієла та оцінка українського козацтва, як єдиного фактора стримування турецької агресії в Європу.
50. Гетьманські універсали, компакти договірних статей українських гетьманів з російськими царями, протокольних записів про обрання на рада гетьманів, про їх і старшинську присягу (присяжні списки).
51. Компакти періодів міжгетьманства з проханнями відновлення гетьманського правління, про збір внутрішніх і загальноімперських податків.
52. Матеріали про державне управління та суд, форми боротьби за збереження української автономії, внутрішню структуру українського козацтва, козацькі, міське управління та соціально-економічні відносини.
53. Регулювання правової системи української державності. Литовські статuti, магдебурзьке право, гетьманські універсали.
54. Конституція Пилипа Орлика.
55. «Права за якими судиться малоросійський народ».
56. «Екстракт малоросійських прав».
57. «Суд і розправа в правах малоросійських». Слідчі справи.
58. Царські укази, маніфести, устави, рескрипти, регламенти та відображення в них національно-колоніальної політики російського царизму в Україні.

Система поточного та підсумкового оцінювання навчальних досягнень студентів (критерії оцінювання та шкала оцінювання)

Підсумкова оцінка складається з розрахунку 100 балів. Підсумкова оцінка курсу навчальної дисципліни є сумою балів, отриманих за окремі оцінювані

форми навчальної діяльності: поточний контроль (оцінка рівня засвоєння теоретичного матеріалу під час практичних занять і виконання самостійної роботи) та модульного контролю.

Вид контролю	Практичні заняття	Самостійна робота	Модульний контроль	Форма семестрової атестації (залік)
Максимальна кількість балів	64	16	20	0
№1	ПЗ №1 – 8	СР №1 – 2	МК №1 – 20	
№2	ПЗ №2 – 8	СР №2 – 2		
№3	ПЗ №3 – 8	СР №3 – 2		
№4	ПЗ №4 – 8	СР №4 – 2		
№5	ПЗ №5 – 8	СР №5 – 2		
№6	ПЗ №6 – 8	СР №6 – 2		
№7	ПЗ №7 – 8	СР №7 – 2		
№8	ПЗ №8 – 8	СР №8 – 2		
Разом				100

Поточний контроль рівня знань студентів передбачає перевірку рівня підготовленості студента з теми. Поточний контроль здійснюється за напрямками:

- контроль за систематичністю й активністю роботи на практичних заняттях;

- контроль за виконанням завдань для самостійного опрацювання поза межами аудиторних занять.

Підсумковий контроль знань студентів здійснюється в кінці семестру в формі заліку за підсумками роботи з курсу.

При оцінюванні рівня знань студента аналізу підлягають:

- **характеристики відповіді:** цілісність, повнота, логічність, обґрунтованість, правильність;
- **якість знань (ступінь засвоєння фактичного матеріалу):** осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість;
- **рівень володіння розумовими операціями:** вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, робити висновки з проблем, що розглядаються;
- **досвід творчої діяльності:** вміння виявляти проблеми, розв'язувати їх, формувати гіпотези;
- **самостійна робота:** робота з навчально-методичною, науковою, допоміжною вітчизняною та зарубіжною літературою з питань, що розглядаються, вміння добувати інформацію з різноманітних джерел (нормативні, програмові, преса), робота з комп'ютерною технікою, системою Internet.

Студент має право:

- вільно висловлювати свої думки усно або письмово, аргументуючи їх;
- вносити пропозиції щодо формування та реалізації власної освітньої траєкторії; активізації власної самостійної пізнавальної діяльності, форм і методів проведення аудиторних занять;
- відпрацьовувати пропущені заняття в установленому порядку;
- отримати індивідуальні консультації в викладача.

Студент зобов'язаний:

- відвідувати заняття всіх видів відповідно до встановленого дирекцією розкладу, запізнення на заняття допускається тільки з поважних причин;
- брати активну участь у роботі під час аудиторних занять, дотримуватися правил етичної поведінки, поважати думки та права інших студентів і викладача;
- набрати під час вивчення навчальної дисципліни мінімум 60 балів.

Політика щодо дедлайнів і перескладання.

Пропущені з поважної причини заняття дозволяється відпрацьовувати впродовж двох тижнів після завершення дії поважної причини і при наявності документа-підстави (довідки, розпорядження про індивідуальний графік відвідування тощо).

Політика щодо академічної доброчесності.

Студенти керуються нормами «Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка».

Політика щодо викладання.

Викладання навчальної дисципліни відбувається на засадах студентоцентризму, антропоцентризму, гуманізму, поваги до соціокультурного плюралізму.

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни

Оцінка а ECTS	Сума балів за 100 бальною шкалою	Критерії
А	90-100	Студент демонструє повні й міцні знання навчального матеріалу в обсязі, що відповідає програмі дисципліни, правильно й обґрунтовано приймає необхідні рішення в різних нестандартних ситуаціях. Уміє реалізувати теоретичні положення дисципліни в практичних розрахунках, аналізувати та співставляти дані об'єктів діяльності фахівця на основі набутих із даної та суміжних дисциплін знань і умінь. Знає сучасні технології та методи розрахунків із даної дисципліни. За час навчання при проведенні практичних занять, при виконанні індивідуальних / контрольних завдань проявив вміння самостійно вирішувати поставлені завдання, активно включатись у дискусії, може відстоювати власну позицію в питаннях і рішеннях, що розглядаються. Зменшення 100-бальної оцінки може бути пов'язане з недостатнім розкриттям питань, що стосується дисципліни, яка вивчається, але виходить за рамки об'єму матеріалу, передбаченого силабусом навчальної дисципліни, або студент проявляє невпевненість у тлумаченні теоретичних положень чи складних практичних завдань.
	100	
	99	
	98	
	97	
	96	
	95	
	94	
	93	
	92	
	91	
	90	
В	82-89	Студент демонструє гарні знання, добре володіє матеріалом, що відповідає програмі дисципліни, робить на їх основі аналіз можливих ситуацій та вміє застосовувати теоретичні положення при вирішенні практичних задач, але допускає окремі неточності. Уміє самостійно виправляти допущені помилки, кількість яких є незначною. За час навчання при проведенні практичних занять, при виконанні індивідуальних / контрольних завдань і поясненні прийнятих рішень, дає вичерпні пояснення
	89	
	88	
	87	
	86	
	85	
	84	
	83	
	82	

C	74-81	Студент у загальному добре володіє матеріалом, знає основні положення матеріалу, що відповідає програмі дисципліни, робить на їх основі аналіз можливих ситуацій та вміє застосовувати при вирішенні типових практичних завдань, але допускає окремі неточності. Уміє пояснити основні положення виконаних завдань. Помилки в відповідях не є системними. Знає характеристики основних положень, що мають визначальне значення при проведенні практичних занять, при виконанні індивідуальних / контрольних завдань і поясненні прийнятих рішень, в межах дисципліни, що вивчається.
	81	
	80	
	79	
	78	
	77	
	76	
	75	
	74	
D	64-73	Студент засвоїв основний теоретичний матеріал, передбачений програмою дисципліни, та розуміє постанову стандартних практичних завдань, має пропозиції щодо напрямку їх вирішень. Розуміє основні положення, що є визначальними в курсі, може вирішувати подібні завдання тим, що розглядались із викладачем, але допускає значну кількість неточностей і грубих помилок, які може усувати за допомогою викладача
	73	
	72	
	71	
	70	
	69	
	68	
	67	
	66	
E	60-63	Студент має певні знання, передбачені в програмі дисципліни, володіє основними положеннями, що вивчаються на рівні, який визначається як мінімально допустимий. З використанням основних теоретичних положень, студент із труднощами пояснює правила вирішення практичних завдань дисципліни. Виконання практичних (індивідуальних, контрольних) завдань значно формалізовано: є відповідність алгоритму, але відсутнє глибоке розуміння роботи та взаємозв'язків із іншими дисциплінами.
	63	
	62	
	61	
	60	
FX	35-59	Студент може відтворити окремі фрагменти з курсу. Незважаючи на те, що програму навчальної дисципліни студент виконав, працював він пасивно, його відповіді під час практичних робіт в більшості є невірними, необґрунтованими. Цілісність розуміння матеріалу з дисципліни в студента відсутні.

F	1-34	Студент повністю не виконав вимог програми навчальної дисципліни. Його знання на підсумкових етапах навчання є фрагментарними.
----------	------	--

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Гуржій О.І. Козацька Україна. Боротьба за державу (XVI–XVII ст.). Київ: Арій, 2020. 368 с.
2. Гуржій О., Реєнт О., Шапошнікова Н. Нариси з історії розвитку виробничих відносин і торгівлі в Україні (друга половина XVII – початок XX ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2018. 365 с.
3. Дзира Я.І. Козацьке літописання 30–80-х рр. XVIII ст.: джерелознавчий та історіографічний аспект. Київ: Інститут історії України НАН України, 2005. 556 с.
4. Історія українського козацтва: нариси у двох томах. Т. 1 / редкол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін.; НАН України, Ін-т історії України, Наук.-досл. ін-т козацтва; НАН України, Ін-т історії України, Наук.-досл. ін-т козацтва. Київ: Академія, 2006. 800 с.
5. Калакура Я.С. Українська історіографія: курс лекцій. Київ: Генеза, 2004. 496 с.
6. Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). Київ: Генеза, 2000. 256 с.
7. Котляр Ю.В. Історична географія: навчальний посібник. Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 216 с.
8. Мицик Ю., Плохій С. Як козаки Україну боронили. Київ: Кліо, 2018. 368 с.
9. Смолій В., Щербак В., Гурбик А. та ін. Історія Запорозької Січі / ред. кол.: В. Смолій (відп. ред.), В. Щербак (наук. ред. та упорядн.), В. Горобець, О. Гуржій, Т. Чухліб. Київ: Арій, 2015. 240 с. (Таємниці історії).
10. Супруненко В.П. Запорозька вольниця: Бойове мистецтво, звичаї та побут низового козацького товариства. Запоріжжя: Дике поле, 2011. 310 с.
11. Телегін Д.Я. Січі запорозьких козаків Низового Дніпра. Київ, 1991. 34 с.
12. Українське козацтво: мала енциклопедія / Наук.-досл. ін-т козацтва при Запорізькому держ. ун-ті; редкол.: С.Р. Лях (відп. ред.) та ін. Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. 568 с.
13. Щербак В.О. Державна ідея в ранньомодерній Україні: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2019. 220 с.
14. Щербак В.О. Формування козацького стану в Україні (друга половина XV – середина XVII ст.) / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ, 1997. 180 с.

Додаткова

1. Бачинська О.А., Чухліб Т.В. Історія козацтва після зруйнування Запорозької Січі (1775–1905). Київ: Арій, 2016. 464 с.
2. Белашов В.І. Гетьманщина мовою документів і матеріалів другої половини XVII–XVIII ст.: посібник. Глухів: РВВ ГДПУ, 2006. 184 с.

3. Белашов В.І. Глухів – столиця гетьманської України (1708–1782 рр.): (від перших поселень до сучасності). Суми: ТОВ ВПП «Фабрика друку», 2019. 420 с.
4. Горобець В. Світанок української держави: Люди, соціум, влада, порядки, традиції. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 448 с.
5. Мільчев В.І. Джерела з соціальної історії запорозького козацтва XVIII століття: автореферат дис. докт. іст. наук: 07.00.06 / наук. консультант А.В. Бойко; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ, 2011. 40 с.
6. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: зб. наук. ст. Вип. 15 / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі», Українське тов-во охорони пам'яток історії та культ. Київ: ХІК, Часи козацькі, 2006. 336 с.
7. Поух А.В. Етнічне походження та формування українського козацтва (історіографія проблеми): автореферат дис. канд. іст. наук: 07.00.06 / Дніпропетровськ, 2005. 20 с.
8. Реєнт О.П., Коляда І.А. Усі гетьмани України : легенди, міфи, біографії. Харків: Фоліо, 2017. 415 с.
9. Старік О.В. Меморіальні та культові пам'ятки Запорозького козацтва на території Південної України: автореферат дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / керівник роботи Г. К. Швидько. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.
10. Тельвак В.В., Педич В.П. Львівська історична школа Михайла Грушевського: монографія. Львів: Світ, 2016. 424 с.
11. Українське козацтво як явище історії та культури: науково-допоміжний бібліографічний показник / упоряд. : О.М. Грамм, Л.П. Абдула. Кривий Ріг, 2017. 320 с.
12. Хрестоматія з історії України. 8 клас. Частина 1 / упоряд. А.П. Гриценко. Харків: Основа, 2016. 95(1) с. (Б-ка журн. «Історія та правознавство». Вип. 12(156)).
13. Чміль Л.В. Керамічний посуд Середньої Наддніпрянщини XVI–XVIII ст.: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.04: НАН України, Інститут археології. Київ, 2010. 15 с.
14. Шевчук В.О. Генеза українського козацтва в баченні поетів, літописців та істориків. *Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI–XVIII ст.*: у 2-х кн. Книга 1. Київ: Грамота, 2007. С. 87–103.
15. Baker A.R.H. Geography and History: Bridging the Divide. Cambridge University Press. 2003.
16. Kubicek Paul. The history of Ukraine. Westport, Connecticut, USA. 221 с. URL: <https://cutt.ly/b4ESQyn>
17. Plokhyy Serhii. The Gates of Europe: A History of Ukraine. New York, 2015. URL: <https://cutt.ly/N4ElzXt>

Інформаційні ресурси

1. Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775. Том 5: Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 / гол. ред. кол.: П.С. Сохань (голова), Г.В. Боряк, В.А. Брехуненко, І.Л. Бутич і інші. Державний комітет архівів України; Центральний державний історичний архів України; НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; Археографічна комісія. Київ, 2008. 527 с. (Джерела з історії українського козацтва). URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0015201 (дата звернення 25.08.2024).
2. Збірник українських літописів: Густинський, Самійла Величка, Грабянки / упорядн. та перекл.: Густинський літопис В. Кречотень, Літопис Самійла Величка В. Шевчук, Літопис Грабянки. Київ: Дніпро, 2006. 976 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-578-147-2/966-578-147-2.pdf> (дата звернення 25.08.2024).
3. Про відродження історико-культурних та господарських традицій Українського козацтва: Указ Президента України. Київ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/14/95> (дата звернення 25.08.2024).
4. Про День українського козацтва: Указ Президента України. Київ. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966/99> (дата звернення 25.08.2024).
5. Рігельман О.І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі / вст. ст., упор. та примітки П.М. Саса, В.О. Щербака. Київ: Либідь. 768 с. («Пам'ятки історичної думки України»).
6. Самійло Величко. Літопис (події 1648–1700 рр.). URL: <http://litopys.org.ua/velichko/vel07.htm>. (дата звернення 25.08.2024).